

הוראתו של השל"ה לתקוע מאה קולות בראש השנה

הקדמה
תקיעת מאה קולות
ספר 'מעין גנים'
שני הקונטרסים על התקיעות
סדר התקיעות בכתב יד קמברידג'
מקורותיו של השל"ה
סיכום

הקדמה

זכה ספר שני לוחות הברית ונתקבל בכל קהילות ישראל, וזכה מחברו ר' ישעיה הורביץ זצ"ל, 'השל"ה הקדוש', ונתקדש שמו על שם ספרו. בכתיבת הספר החל ר"י הורביץ בפראג, כפי שכתב בנו ר' שבתי שעפטיל: 'כשעלה במחשבתו לעלות לא"י היה זריז והתחיל לחבר חבור לבניו ולצאצאיהם... למען יהיה להם ספר זכרון כולל קיום המצוות ודקדוקיהן, והכוונה בעשייתן בידיעת סודיהן, כי זה הדבר מביא התלהבות הלב לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב ולהיות זהיר וזריז ויעבוד מאהבה¹. ר' ישעיה הורביץ הגיע לארץ ישראל בשנת שפ"ב, וגם בה המשיך בכתיבת ספרו.

בספר שני לוחות הברית חידש ר"י הורביץ מאות דינים ומנהגים. בנו, ר' שבתי שעפטיל, מנה את שבחי הספר, וביניהם מנה גם את הדינים הרבים שנתחדשו בו: 'ראה זה חדש הוא, שחידש כמה דינים משכלו, והם כמה וכמה מאות דינים מחודשים'². נוסף על אלה אסף השל"ה וקיבץ דינים ומנהגים רבים שחידשו רבני ומקובלי דורו, וגם אותם כלל בספר שני לוחות הברית. כך היה שני לוחות הברית לספר משלים לשולחן ערוך; וכשם שנעשה קיצור לשולחן ערוך כך נעשה גם קיצור לספר שני לוחות הברית³.

במקומות אחדים ציין ר"י הורביץ מקורם של המנהגים החדשים שאסף וקיבץ לתוך ספרו. נרשום שלושה מהם.

תיקון ליל שבועות נודע מספר שני לוחות הברית לראשונה, ובראשו הודיע ר"י

1 הקדמה לספר שני לוחות הברית.

2 שם.

3 מעיל שמואל מאת ר' שמואל דוד אוטולינגו, ונציה תס"ה.

הורביץ את מקורו: 'ולהראות גדולת מעלת זאת הלילה איך שחביב לפני הקדוש ברוך הוא לבלתי נדום רגע אחת מדביקות התורה, גם יש רשות להפסיק בין ענין לענין לדבר דברי התעוררות מוסר ופישפוש מעשים ולתקן תקנות ליראת ה', אכתו' לכם מעשה שאירע קרוב לזמנינו והועתק מכתב המקובל הר"ר שלמה הלוי אלקביץ שהיה מתחבר בב[י]ת של רבינו בית יוסף והופיע עליו רוח הקודש⁴.

גם סדר התרת נדרים בערב ראש השנה נודע מספר השל"ה לראשונה. 'וכך הוא המנהג בארץ ישראל, מתאספים בערב ר"ה בבית מדרשות עדה קדושה מתלמידי חכמים ויראי שמים... עומד בפני העדה הקדושה ואומר בזה הלשון שמעו נא רבותי...'⁵.

עוד הביא ר"י הורביץ את מנהג המלקות בערב יום כיפור, ובראשו כתב: 'הא לך המנהג דק"ק חברון תוב"ב שנה שנה מפי הרב הגדול החכם השלם החסיד העניו מהר"ר מלכיאל אשכנזי זלה"ה'⁶.

תקיעת מאה קולות

במקומות נוספים הביא ר"י הורביץ דינים ומנהגים חדשים אך לא הודיע מקורם. אחד מאלו הוא המנהג לתקוע מאה קולות בראש השנה. ר' ישעיה הורביץ קבע מנהג זה בקהילות האשכנזים בירושלים, כפי שכתב בספרו:

הרי לך מתבאר כוונת כל התוקעים ששים קולות, ולפי חלוקי המנהגים של קהילות המשכילים יבינו איך להמציא הכוונה על הדרך הזה. אמנם המנהג שהוא הדרך הישר והיותר ברור הוא לתקוע מאה קולות... **וברוך השם שזיכני לזה לקבוע המנהג פה בירושלים** ע"ה תוב"ב בין ק"ק האשכנזים לתקוע מאה קולות⁷.

המנהג לתקוע ששים קולות הובא בשולחן ערוך סימן תקצב, סעיף א. על מנהג זה בא ר' ישעיה הורביץ להוסיף ארבעים קולות, והוא 'המנהג שהוא הדרך הישר והיותר ברור'. המנהג לתקוע מאה קולות בראש השנה היה למנהג אשכנז, ובספרי ההלכה הוא נקרא על שמו של ר' ישעיה הורביץ ועל שם ספרו שני לוחות הברית⁸.

4 שני לוחות הברית, דף קפ ע"א.

5 שם, דף רכז ע"א.

6 שם, דף רכז ע"ב. ר' מלכיאל אשכנזי החזיק את התלמוד המוגה של ר' בצלאל אשכנזי, כפי שכתב ר' שלמה עדני, מלאכת שלמה, ברכות פרק א משנה א (הובא על ידי מ' בניהו, הגהותיהם שלרבי בצלאל אשכנזי ורבי יהוסף אשכנזי וטופס האב שלהם, אסופות א [תשמ"ז], עמ' נט). ר' מלכיאל אשכנזי ערך את ספרי ר' חיים ויטל, כמתואר בספר בנין אריאל, ירושלים תשמ"ז, עמ' כד.

7 שני לוחות הברית, דף רכ ע"ב.

8 משנה ברורה, סי' תקצב ס"ק ד.

נשתבח ר' ישעיה הורביץ בקביעת המנהג לתקוע מאה קולות, אך לא הודיע מניין הגיע מנהג זה לידינו. כיוון שלא פירש ר"י הורביץ מקורו נשתדל אנו למלא את החסר ולהשלים את ההיעדר.

בידיו של ר"י הורביץ היו שני קונטרסים שבהם נתבאר המנהג לתקוע מאה תקיעות בראש השנה. ר"י הורביץ כלל את שני הקונטרסים בספר שני לוחות הברית, ובתחילתם כתב שורות אלו:

אחר כך זכני הש"י ומצאתי קונטריסי' נחמדים, עין לא ראתה אלהים זולתיך, והיה האור גנוז עד בא איש האלהים הרב האשכנזי האר"י ז"ל וגילה סוד ה' ליראיו, והם נתקנו על מנהג לתקוע מאה קולות... ואף שיש בזה מנהגי' מחולפי' נהרא נהרא ופשטיה, מ"מ זכני הש"י להגהות נחמדות שממנו ילמדו כל מקום הכוונ' לפי מנהגו. ועוד זכני הש"י לקונטרס שני המבאר את קונטרס הראשון, שניהם כאחד טובים, ע"כ אעתיק שניהם יחד בעזה"י.⁹

מה הם 'קונטרסים נחמדים' שזכה בהם ר"י הורביץ? מנין העתיק את 'שניהם יחד'? אמנם ר"י הורביץ לא ציין מקורם של שני הקונטרסים, אבל מקורם ידוע וברור - הם נמצאים בספר מעין גנים שערך הרמ"ע מפאנו. כדי להבין את היחס בין שני הקונטרסים שהיו בידיו של ר"י הורביץ ובין ספר מעין גנים עלינו להקדים שורות אחדות על פועלו של הרמ"ע מפאנו בכלל, ועל ספר מעין גנים בפרט.

ספר 'מעין גנים'

החיבורים הראשונים בקבלת האר"י שיצאו מארץ ישראל נשלחו לאיטליה. קונטרסים רבים מכתבי האר"י ותלמידיו הגיעו לאיטליה עוד לפני שנת ש"ס, והם נערכו ונסדרו בידי מקובליה. ראש וראשון להם הוא ר' מנחם עזריה מפאנו. חיבורים וקונטרסים רבים מאוד הגיעו אל הרמ"ע מפאנו, והוא הוסיף בגיליונותיהם הערות ותיקונים בעצם כתיבת ידו. אחר נטל הרמ"ע את החיבורים ואת הקונטרסים הללו, ערך אותם וסידר מהם ספרים שלמים ומבונים. גם את הספרים הללו שב הרמ"ע לערוך ולסדר שנית, וכך יצאו מתחת ידיו ספרים רבים בעריכות חוזרות ונשנות¹⁰.

אחד מן הספרים הללו הוא מעין גנים. ספר זה נמצא בידינו בכתבי יד רבים ושונים זה מזה. הקדומים שבהם כוללים דפים בודדים וקונטרסים ללא שם, והמאוחרים כוללים חיבור מסודר שנקרא בשם 'מעין גנים'. אחדים מכתבי יד אלו היו בידיו של הרמ"ע מפאנו, והוא הוסיף בגיליונותיהם הערות ותיקונים בעצם

9 שני לוחות הברית, דף ריז ע"א-ע"ב.

10 החיבורים והקונטרסים בקבלת האר"י שהגיעו אל הרמ"ע מפאנו תוארו במאמרי, כתבי האר"י באיטליה עד שנת ש"פ, עלי ספר יא (תשמ"ד), עמ' 91-134.

כתיבת ידו. מעקב אחר כתבי יד אלה מגלה את דרך עבודתו של הרמ"ע ואת סדר עריכותיו: תחילה תיקן את לשונם של הקונטרסים שהגיעו אליו והעיר בגיליונותיהם, ואחר קיבצם וסידרם לספר אחד שלם. עריכותיהם הראשונות של קונטרסים אלה נעשו עוד לפני שנת ש"ס, והעריכות האחרונות של הספר השלם שנקרא בשם מעין גנים נעשו לאחר שנת שס"ט, כפי שעולה מן הכתוב בו: 'וכן עשה בעל המנהג הזה בשנה... היא היתה שנת שס"ט'¹¹.

ספר מעין גנים המסודר נחלק לשלושה חלקים: כוונות לימות החול; כוונות לראש השנה, ליום הכיפורים ולסוכות; כוונות לפסח, לספירת העומר ולשבועות. ספר מעין גנים הערוך והמסודר הוא אחד מסדרת הספרים שהרמ"ע ערך וקרא לה בשם אמרות טהורות¹².

במקומות אחדים במעין גנים ציין הרמ"ע את מקורם של הקונטרסים בקבלת האר"י שכלל בספר:

אמ"ע, **הקונטרס** שאני מתחיל להעתיק בזה **גדול הדור כתבו**, ואני הנני צריך לו ללמוד ממנו ולהעיר נגדו ולהוסיף עליו, מני ומניה יתקלס עילאה¹³.
וזה אצלי אמת ונכון והוא כפתור ופרח... וגם בהגהותינו **בדרוש התקיעות והטרמוטין שכתב הר"ר חיים נר"ו** אצל שם בן כ"ב...¹⁴
סליק **מהדורא בתרא** כולל ומישב הקצורים כלם שהגיעו לידינו ממה שכתבו גורי האר"י ז"ל, ומעט סלת מזולתם ג"כ בכוונה הראויה לסדר של פסח¹⁵.

ספר מעין גנים נדפס לראשונה במונקטש תר"ס, על פי עריכתו האחרונה. בראשו נכתב: 'מאמר מעין גנים הוא אחד ממאמרות'. כותרת זו שגויה, כי מעין גנים אינו אחד מ'עשרה מאמרות' אלא אחד מספרי 'אמרות טהורות', כפי שכתבנו לעיל. לאחרונה נדפס מעין גנים מחדש על פי כתבי יד מדוייקים כאחד ממאמרי הרמ"ע מפאנו שנדפסו בירושלים תשס"ג.

שני הקונטרסים על התקיעות

נשוב עתה אל שני הקונטרסים על התקיעות שכלל ר' ישעיה הורביץ בספרו שני לוחות הברית. שני קונטרסים אלו נמצאים בספר מעין גנים, ואלה פרטיהם:
א. הקונטרס הראשון בספר שני לוחות הברית דפים ריז ע"ב - ריט ע"ב, נמצא במעין גנים, דפוס ירושלים תשס"ג, עמ' רמ-רמז.

- 11 מעין גנים, מאמרי הרמ"ע מפאנו, ירושלים תשס"ג, כרך ב, עמ' קפא.
- 12 ספרי אמרות טהורות תוארו במאמרי, כתבי הרמ"ע מפאנו בחכמת הקבלה, ספונות יט (תשמ"ט), עמ' 347-376.
- 13 מעין גנים, עמ' רלד.
- 14 שם, עמ' רנ.
- 15 שם, עמ' רפו.

ב. הקונטרס השני בספר של"ה דפים ריט ע"ב - רכ ע"ב, נמצא במעין גנים, ירושלים תשס"ג, עמ' רמז-רסא.

מי חיבר את שני הקונטרסים הללו?

על כך ענה הרמ"ע עצמו בדברים שכתב בראש הקונטרס הראשון:

אמ"ע, **הקונטרס הראשון** הזה לסדר התקיעות פרטיהן וחלוקתן **לא נזכר שם פעלו, וגברא רבא** הוא, ממנו נקח ללמוד וללמד אופני סדורן כפי חלוף המנהגים שזה יהיה בנין אב לכולם, צא ולמד **מהגהותינו עליו** ומן **הקונטרס השני שחדשנו** אצלו¹⁶.

מדברי הרמ"ע עולה כי הקונטרס הראשון כתבו אחד מתלמידי האר"י שלא נודע שמו, והוא אחד מן הקונטרסים שהגיעו מארץ ישראל לאיטליה, והקונטרס השני כתבו הרמ"ע עצמו כדי לבאר בו את הקונטרס הראשון.

כיצד הגיעו שני הקונטרסים ממעין גנים שכתב הרמ"ע אל שני לוחות הברית שכתב ר"י הורביץ?

השווינו את הקונטרסים שבשני הספרים ומצאנו כי אמנם תוכנם שווה, אך נוסחם אינו זהה לגמרי:

א. במעין גנים, בראש הקונטרס הראשון, נמצאת הקדמתו של הרמ"ע, שצוטטה בשורות הקודמות. הקדמתו של הרמ"ע לא נכתבה בשל"ה, ותמורתה נכתב: 'קונטרס ראשון'.

ב. במעין גנים, בראש הקונטרס השני, נמצאת הכותרת: 'קונטרס חדש', ולאחריה הפתיחה: 'אמ"ע'. הכותרת והפתיחה לא נכתבו בספר של"ה, ותמורתן נכתב: 'ז"ל קונטרס השני. הקדמה להבין הקונטרס הראשון'.

ג. בגיליונותיו של הקונטרס הראשון, שכתבו תלמידי האר"י, הוסיף הרמ"ע מפאנו הערות ('הגהה') רבות וארוכות משלו. הערות אלו נכללו בספר של"ה, אך רק מקצתן ולא כולן.

סדר התקיעות בכתב יד קמברידג'

מה מקורם של הבדלים אלו? האם נטל ר"י הורביץ את הקונטרסים הללו ממעין גנים ושינה את כותרותיהם, או מצאם לפניו מוכתרים בכותרות חדשות והעתיקם כמות שהם?

תשובה לשאלות אלו מצאנו בסדר תקיעות לראש השנה שנעתק בכת"י קמברידג', האוניברסיטה Add. 171.1, ס' 16289 (להלן כת"י ק). נתאר כתב יד זה, ואחר נשוב אל ר"י הורביץ ואל הקונטרסים שכלל בספרו שני לוחות הברית.

16 שם, עמ' רמ.

כתב היד נועד לשימושו של התוקע בשופר בראש השנה, והוא כולל את סדר הברכות ואת סדר התקיעות עם הכוונות על פי קבלת האר"י. כתב היד כולל שנים עשר דפים, והוא נעתק בכתיבה אשכנזית של שנות השי"ן האמצעיות. תחילה, דפים 1 ע"ב - 2 ע"א, נכתבו בו דברים שונים על התקיעות ועל ברכותיהן. בראש דף 2 ע"א נכתבה הכותרת: 'טוב טעם ודעת על התקיעות'. אחר נעתקו בו שני הקונטרסים על התקיעות שנכללו בחלק השני של מעין גנים:

א. קונטרס אחד נעתק בדפים 4 ע"א - 7 ע"א. בראשו נכתב: 'הקדמה להבין הקונטרס הראשון', והוא פותח: 'סדר המועדים שבחודש השביעי'. זהו הקונטרס השני על התקיעות במעין גנים, הוא הקונטרס שכתב הרמ"ע עצמו.

קונטרס זה מסתיים: 'מכאן ואילך תחילת הקונטרס השני והגהותיו'.
ב. קונטרס שני נעתק בדפים 8 ע"א - 11 ע"ב, והוא פותח: 'טעם אז"ל כי בתקיעת שופר יתערבב השטן'. זהו הקונטרס הראשון במעין גנים, הוא הקונטרס שכתבו תלמידי האר"י.

ג. הערות ('הגה"ה') שהוסיף הרמ"ע בגיליונותיו של הקונטרס הראשון נעתקו כאן, אך רק מקצתן ולא כולן.

כותרות שני הקונטרסים שבספר שני לוחות הברית שוות אפוא לכותרות שנתן להם מעתיקו של כת"י ק, והן שונות מן הכותרות המקוריות במעין גנים. כל המשפטים שנשמטו בכת"י ק אינם בספר של"ה, והמשפטים שנוספו בכת"י ק ולא היו במעין גנים נמצאים בספר של"ה. גם בהעתקת הערותיו של הרמ"ע נשתוו לגמרי כת"י ק וספר של"ה, הן חסר הן יתר. מכאן עולה כי **כת"י ק היה מונח לפני ר"י הורביץ**, והוא העתיק ממנו את שני הקונטרסים לספרו שני לוחות הברית.

מקורותיו של השל"ה

ראינו כי מעתיקו של כת"י ק נטל את שני הקונטרסים ממעין גנים, אך העתיקם בסדר הפוך: תחילה כתב את הקונטרס השני שכתב הרמ"ע עצמו ואחר את הקונטרס הראשון שכתבו תלמידי האר"י. ר"י הורביץ החזיר את סדרם של הקונטרסים למקורו, ובספר שני לוחות הברית העתיק תחילה את הקונטרס שכתבו תלמידי האר"י ('טעם אז"ל') ואחר את הקונטרס שכתב הרמ"ע ('סדר המועדים').

עקבנו אחר תוכנם ואחר נוסחם של קונטרסי התקיעות שר"י הורביץ כלל בספר שני לוחות הברית, ומצאנו כי מקורם בכת"י ק ומשם העתיקם לספרו. אך כאן ישאל השואל: מנין שכת"י ק היה מונח לפני ר"י הורביץ ובו מצא את 'קונטרסים נחמדים' ולא ההיפך? והלא יתכן שספר שני לוחות הברית היה מונח לפני מעתיקו של כתה"י וממנו העתיק את שני הקונטרסים? תשובה ברורה לשאלות אלו מצאנו בהבדלי לשון אחדים שבין כת"י ק ובין ספר שני לוחות הברית.

ר"י הורביץ לא העתיק בספר שני לוחות הברית את הקונטרס השני בשלמותו. אחרי שהעתיק פסקאות אחדות ממנו כתב משפט זה:

והנה בעל הקונטרס השני ביאר בכאן בפרטיות איד יכוון בכל קול מהקולות ששים, ואני לא העתקתי, מאחר שכבר רמוזים לעיל בקונטרס הראשון בהגהות בקצרה והמשכיל יבין משם¹⁷.

דילג ר"י הורביץ על פירוט הכוונות שבקונטרס השני, ונימוקו עמו - הן כלולות כבר בקונטרס הראשון. אמנם דילג ר"י הורביץ על הכוונות המפורטות, אך הוא ציין במפורש כי 'בעל הקונטרס השני ביאר בכאן בפרטיות את הכוונות. ואכן, מעתיקו של כת"י ק כתב את הכוונות הללו כולן 'בפרטיות' במקומן בדפים 5 ע"ב - 7 ע"א, ולא דילג עליהן. מכאן עולה בבירור כי ר"י הורביץ החזיק לפניו את כת"י ק, וממנו העתיק את שני הקונטרסים אל ספרו שני לוחות הברית.

הבדל נוסף מצאנו בין כת"י ובין ספר של"ה. בספר מעין גנים, בתחילת הקונטרס הראשון, נכתב: 'אח"כ יאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר וכל הסדר הכתוב בסידור¹⁸. מעתיקו של כת"י ק העתיק את המשפט בנוסח זה: 'אח"כ יאמר עלה אלהים בתרועה וכו' כמו שכתבו בסידור' (דף 8 ע"א). גם ר"י הורביץ העתיק את המשפט הנזכר, אבל הוסיף בו תוספת חשובה: 'אח"כ יאמר עלה אלהים בתרועה כו' כמ"ש בסידור הספרדי¹⁹. ידע ר"י הורביץ כי הקונטרס נכתב במקורו על פי נוסח ספרד, והוא מבחין בינו ובין הסידור בנוסח אשכנז שהוא עצמו מחזיק בו. גם שינוי לשון זה מוכיח כי כת"י ק היה מונח לפני ר"י הורביץ, וממנו נטל את 'קונטרסים נחמדים' לספרו שני לוחות הברית.

המעקב אחר מקורותיו של ר"י הורביץ מחזירנו אל המשפטים שכתב בראש הקונטרסים על התקיעות, כמובא לעיל בראש דברינו. במשפטים אלה התייחס ר"י הורביץ אל ההערות הכתובות בשולי הקונטרס הראשון: 'מ"מ זכני הש"י להגהות נחמדות שממנו ילמדו כל מקום הכוונה לפי מנהגו'. מי כתב הגהות אלו? האם ר"י הורביץ הוסיף בשולי הקונטרס או שהוא מצאן עם הקונטרס עצמו? עתה יכולים אנו להשיב על כך בבירור: כל ההגהות שבספר של"ה נמצאות במעין גנים, ומכאן שהרמ"ע מפאנו הוא מחברן והוא הוסיף בשולי הקונטרס. במלים 'זכני הש"י להגהות נחמדות' לא נתכוון ר"י הורביץ לומר כי הוא כתבן, אלא כי הוא מצאן כתובות לפניו בכת"י ק. מלים אלה מצטרפות אל דבריו כי 'זכני הש"י ומצאתי קונטרסים נחמדים', וכשם שמצא ר"י הורביץ את הקונטרסים עצמם כך מצא גם את ההגהות כתובות עמהם.

17 שני לוחות הברית, דף רכ ע"א.

18 מעין גנים, עמ' רמא.

19 שני לוחות הברית, דף ריז ע"ב.

התחקינו אחר שני קונטרסי התקיעות שכלל ר' ישעיה הורביץ בספר שני לוחות הברית, ומצאנו מקורם בספר מעין גנים ודרך הילוכם בכת"י ק. אין אלו הקונטרסים היחידים שהגיעו מבית מדרשו של הרמ"ע מפאנו באיטליה אל בתי מדרשותיהם של ר' ישעיה הורביץ ומקובלי אשכנז אשר עמו. חיבורים וקונטרסים רבים שנערכו בידי הרמ"ע מפאנו ומקובלים נוספים באיטליה הגיעו אל ר' אלכסנדר כ"ץ בפרנקפורט, אל האחים ר' אלעזר ור' יהודה אהרן משה אלטשול בפראג, אל ר' אליהו לואנץ בוורמייזא, אל ר' אשר ב"ר יוסף בקראקא, ואל מקובלים נוספים שחיו בשנות הש' באשכנז ובפולין²⁰. גם ר' ישעיהו הורביץ זכה, כלשונו, לקונטרסים אלה בהיותו בפרנקפורט ובפראג, ומהם לקח מלוא חפניים לספרו שני לוחות הברית²¹.

עקבנו אחר המנהג לתקוע מאה קולות בראש השנה ומצאנו את תנועתו השלמה: תנועה סיבובית, שראשיתה בארץ ישראל, המשכה בארצות הגולה וסופה שוב בארץ ישראל. בארץ ישראל נוסד המנהג, בקונטרס שכתבו תלמידי האר"י; ממנה הגיע לאיטליה, ונכלל בספר מעין גנים שכתב הרמ"ע מפאנו; ממנה הגיע לאשכנז, לסדר התקיעות שנעתק בכת"י ק; ממנה הגיע לפרנקפורט או לפראג, לספר שני לוחות הברית שכתב ר"י הורביץ; ומשם הגיע חזרה לארץ ישראל, כמנהג ירושלים שקבעו ר"י הורביץ הלכה למעשה ולדורות.

20 כל החיבורים הללו מתוארים בספרי קבלת האר"י העתידי להידפס בע"ה בקרוב.
 21 בהגיעו ארצה זכה ר"י הורביץ לקונטרסים רבים נוספים. רוב מניינם ורוב בניינם של קונטרסים אלה מכתבי ר' חיים ויטל הוא, ואף מהם כלל דברים רבים בספריו שני לוחות הברית וספר שער השמים. גם אלה מתוארים בספרי הנזכר בהערה הקודמת.